

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Бернгард Шлінк

ПОВЕРНЕННЯ

Харків
«ФОЛІО»

ЧАСТИНА ПЕРША

1

У дитинстві канікули я проводив у моїх дідуса-бабусі. Вони жили у Швейцарії. Мама приводила мене на вокзал і садила в поїзд. За сприятливих обставин я всю дорогу сидів і через шість годин поїздки виходив на перон, де мене вже дожидався дідусь. За несприятливих же обставин я мусив пересідати на кордоні. Тож одного разу я сидів, рюмсаючи, не в моєму поїзді, аж поки кондуктор не припинив моє рюмсаання і не довів мене через кілька станцій іншому кондуктору, який своєю чергою передав мене наступному — отже, своєрідна естафета кондукторів мене таки доставила в потрібне місце.

Я насолоджувався поїздками в поїзді. Любив, як у вікні пропливають пейзажі. У купе я почував себе захищеним і самостійним, бо мав квиток, паспорт, харчі та книги. Ніхто мені не вказував, і нікого мені не доводилося слухатися. Сумую за тими купе швейцарських потягів. Там кожне сидіння скраю, тому можна не боятися бути затисненим з двох боків. Також світлі дерев'яні сидіння куди кращі за червоно-коричневі пластикові в німецьких потягах, які не вирізнялися від загальної сірості вагона, а ще написи трьома мовами «SBB — CFF — FFS» і герб з білим хрестом на червоному фоні були довершенішими, ніж брудно-зелений надпис

«ДВ». Я пишався, що наполовину швейцарець, обшарпаність німецьких поїздів я за правом німця переносив на обшарпаність міста, де жив з мамою, та й усіх людей, серед яких жив.

Вокзал міста на озері, де моя подорож закінчувалася, був кінцевою станцією гілки. Я мусив тільки вийти на перон, де я аж ніяк не міг не помітити мого дідуса — кремезного й дужого чоловіка з лисиною, темними очима і куцуватими вусами з бородою. У світлому піджаку, з солом'яним капелюхом та палицею для ходьби він випромінював звичну надійність. Він так і залишився кремезним для мене, навіть коли я його переріс, і залишився дужим, коли вже не міг ходити без палиці. Ще коли я був студентом, прогулюючись, він брав мене інколи за руку, що заставляло мене ніяковіти, але я не соромився.

Мої дідусь і бабуса жили на озері кількома селами далі, і коли погода була погожою, ми з дідусем замість залізниці обирали судно. Найбільше я любив великий старий пароплав, у центрі якого було видно, як працює машина з масляними блискучими бронзовими штоками та поршнями. Там було багато палуб — закритих і відкритих. Ми стояли на передній відкритій палубі, дихаючи назустріч вітру, і дивилися на берег, де виринали та зникали селища. Над пароплавом кружляли чайки, озером плавали кораблики з пухкенькими напнутими вітрилами, а подекуди водні лижники творили свої трюки. Інколи за горами ми бачили Альпи, і дідусь називав кожну вершину поіменно. Дорогу світла, кинутого сонцем на воду, яка спокійно виблискувала посередині та розсіювалася сонячними зайчиками по краях, проводжаючи пароплав, я кожного разу сприймав як диво. Я певен, що дідусь мені пояснював всю правильність цього явища. Але для мене це й досі диво. Дорога світла починається саме там, де я.

2

Я не знаю як, але влітку, коли мені виповнилося вісім, мама через нестачу грошей на квиток знайшла далеkobійника, який би мене dopravив до кордону, де передав би наступному, а той своєю чергою іншому, який би висадив мене у дідуся.

Забрати мене мали на вантажній залізничній станції. Мама мала багато роботи, тому не могла залишатися зі мною, тож поставила мене з валізою при в'їзді й суворо наказала стояти, не рухаючись з місця. Я стояв і дивився зі страхом на вантажівки, які проносилися повз, з полегшенням і розчаруванням, що вони не зупинялися. Вантажівки були вищими, гуділи потужніше, смерділи сильніше, ніж я уявляв до того. Ще ті страховиська.

Не знаю, як довго я прочекав. Годинника я не мав. Невдовзі я сів на валізу і рвучко зводився на ноги кожного разу, коли мені здавалося, що вантажівка сповільнюється і пригальмовує. Нарешті таки одна зупинилася, водій підняв мене з валізою до кабіни, а його напарник — на ліжко за сидіннями. Моєю задачею було тримати язика за зубами, голову не висовувати й спати. Було ще світло, але й з настанням сутінків я не міг заснути. Спочатку водій і його напарник лялися, коли моя голова перехилилася за край, та згодом забули за мене, і я міг дивитися у вікно.

Огляд був такий собі, але у крайньому віконці поряд з другим водієм я зміг побачити, як заходить сонце. З розмови водіїв я міг розібрати тільки уривки — йшлося про американців, французів, вантажі та рахунки. Одноманітні постуки, шум і вібрації від вихлопів мене приспали, коли

вантажівка ще їхала великими плитами, з яких тоді був збудований автобан. Та скоро це закінчилося, і ми їхали глухою гірською дорогою, на якій водій не міг оминати ям і постійно перемикав передачі. То була неспокійна мандрівка крізь ніч.

Знову і знову вантажівка зупинялася, у кабіну встромлялися обличчя, водій з напарником виходили, крокували до вантажу й там його тягали, переставляли. Деякі зупинки були на фабриках і складах з яскравими прожекторами та гучними голосами, інші на темних заправках і посеред поля. Видно, водій з напарником окрім основного вантажу мали ще й «чорний», який возили контрабандою, тому дорога була довшою, ніж заплановано.

У всякому разі ми запізнилися. Інша вантажівка уже поїхала, і я сидів у передсвітанкових сутінках на площі якогось міста, чиеї назви вже не згадаю. Навколо площі стояло кілька будинків, церква та будівлі з зяючими вікнами й без дахів. З першими проблесками світла сходилися люди і громадились у базар. Вони волокли мішки, коробки та кошики на великих двоколісних підводах, товари були оперезані мотузками, прив'язаними до пруття. Цілу ніч я боявся: водія вантажівки та його напарника, затримання через піратство, аварії, попроситися в туалет. Зараз я боявся, що комусь впаду в око, хто захоче вказувати мені, як у тій вантажівці, і боявся, що мене ніхто не помітить і не подбає про мене.

Коли стало настільки тепло, що сидіти на лавочці під сонцем було нестерпно, а від лавочки я не відлипав, переді мною на узбіччі зупинився кабріолет. Водій залишився за кермом, його попутниця вийшла, завантажила мою валізу в багажник, а мене відправила на заднє сидіння. Було то авто занадто велике, чи одяг на них надто примітний, чи надзвичайно

впевнені та розкуті жести, чи через куплене ними перше в моєму житті морозиво, — я ще довго уявляв саме їх, коли чув чи читав про багатих людей. Може, вони також контрабандисти, як і далекобійники? Але вони не були мені огидні, обоє молоді, зі мною поводитися, як з молодшим братом, і вчасно, до обіду, довели до моїх дідуся-бабусі.

3

Будинок, у якому жили дідусь і бабуся, був збудований архітектором, який поїздив по світу. З підпертим різьбленими балками дахом, з зухвалою лоджією на другому поверсі, прикрашеним ринвами балконом на третьому поверсі, з вікнами, вгорі округленими кам'яною аркою, будинок скидався на колоніальну садибу, на іспанську фортецю та на романський монастир. Проте виглядав гармонійно.

Додавав гармонії сад. Ліворуч височіли дві ялинки, праворуч яблуня, перед будинком зеленів старий і густючий живопліт, на правій стіні будинку вився дикий виноград. Сад був великий — між вулицею та будинком була галявина; по правий бік будинку — грядки з помідорами, квасолею та іншими овочами, кущі малини та смородини, а також компостна яма; по лівий же бік — доріжка, встелена гравієм, що вела за ріг будинку до входу, який обрамлювався гортензією. Гравій шарудів під ногами, тому, коли ми з дідусем підходили до входу, бабуся вже чула нас і відчиняла двері.

Після літ у дідуся-бабусі шарудіння гравію, гудіння бджіл, дзвін мотики та граблів за роботою для мене і є звуками літа.

Як і гіркуватий запах живоплоту та прогнилий запах компостної ями є запахами літа. Як і пообіднє затишшя, коли жодна дитина не верещить, жодна собака не гавкає, а погода штильна, є справжнім літнім затишшям. На вулицях же, де ми жили з мамою, був жвавий рух. Коли проїжджали поїзди чи вантажівки, тряслися шибки, а коли розбомблені будинки зносилися чи навпаки відбудовувалися великими кранами, тряслася вже підлога. У дідуся-бабусі майже не було шуму вулиці — ні перед будинком, ні у селищі взагалі. Подеколи могли проїжджати підводи, тоді дідусь наказував мені брати шухлю та відро, і ми разом йшли за підводою та збирали кізяки, щоб викинути у компостну яму.

У селищі була залізнична станція, причал для човнів, кілька магазинів і два чи три заїзди, серед них і такий, де не було алкоголю, там інколи ми з дідусем і бабусею могли в неділю пообідати. Через день дідусь обходив молочний магазин, пекарню і гуртівню, інколи ще й аптеку і чоботаря. Він був у своєму світлому лляному піджаку й такому ж світлому лляному капелюсі, у кишені був записник, зшитий бабусею з клаптиків різноманітного паперу, де вона писала список покупок. Дідусь однією рукою тримав палку, іншою мене. Я ніс стару шкіряну сумку, яка ніколи не була повною, бо на закупи ми ходили через день, тому мені ніколи не було важко.

Певно, дідусь ходив на закупи через день задля моєї забави. Я дуже любив ходити на закупи — запахи Аппенцелеру і Грюйеру в молочному магазині, запах свіжоспеченого хліба в пекарні та різноманіття товарів у гуртівні. Це все було значно цікавіше, ніж маленький магазинчик, куди мене посилала мама, бо там вона могла купувати в кредит.

Після закупів ми йшли до озера, підготовували лебедів і качок черствим хлібом і дивилися на кораблики, які то наближались, то віддалялися. Тут також було спокійно. Хвилі плескали об мур причалу — ще один звук літа.

Ще були звуки вечора й ночі. Я мав право не спати, поки не проспівують дрозди. Коли я лягав у ліжку, не чув жодних машин і голосів. Я чув бій годинника на церковній вежі і щопівгодини шум поїздів на відрізку між нашим будинком і озером. Спершу станція нижче по озеру гудками сповіщала, що поїзд відправляється, за лічені хвилини поїзд проносився і ще за кілька хвилин станція вище по озеру сигналізувала прибуття поїзда. Ця станція була відчутно далі тієї, що нижче по озеру, другий сигнал я ледь вловлював. Через пів години відходив поїзд з дальшої від мене станції, і я чув усе те ж, тільки в іншій послідовності. Трохи за опівніч йшов останній поїзд. Після того шумів хіба вітер листям чи дощ по гравію. А так був цілковитий спокій.

4

Жодного разу, лежачи в ліжку, я не чув кроків по гравію. Мої дідусь та бабуся вечорами самі нікуди не ходили й не приймали жодних гостей. Лише провівши багато літ у них, я зрозумів, що вони вечорами працювали.

Спочатку я взагалі не задумувався, на що вони жили. Мені було ясно, що вони гроші заробляли не так, як моя мама, яка була на роботі цілими днями. Також мені було очевидно, що більшість продуктів на столі — проте не всі — були з їхнього городу. Я навіть знав, що вони отримують

ЗМІСТ

Частина перша	3
Частина друга	36
Частина третя	95
Частина четверта	149
Частина п'ята	214